

Դ. Անանունը իր հողվածի վերնագիրը դրել է. «Ազգային հարցը և դեմոկրատիան»: Ամենից առաջ հարց է ծագում՝ ո՞ր դեմոկրատիայի մասին է խոսքը: Մենք գիտենք երկու տեսակ դեմոկրատիա: Մեկը, ինչպես ասում են ռուսները, право — դեմոկրատիա, որ, — մարքսիստական լեզվով, — նշանակում է բուրժուական դեմոկրատիա: Այդ դեմոկրատիան ձգտում է կիրառել ժողովրդապետության (դեմոկրատիայի) սկզբունքները միայն քաղաքական կարգերում: Սոցիալական խնդիրներում բուրժուական դեմոկրատիան պահպանողական է. նա կանգնած է մասնավոր սեփականության և վարձու աշխատանքի հողի վրա: Իր ամենաբարձր իդեալը՝ դեմոկրատական հանրապետությունը՝ նա ցանկանում է և կարող է իրագործել իր ազդության կամ պետության սահմաններում: Այդ և մի շարք ուրիշ պատճառներով բուրժուական դեմոկրատը, ինչպես և առհասարակ ամեն մի բուրժուական իրենորդ, ազգային բնույթ ունի. նա միշտ, ավելի կամ պակաս շահերով, հակված է դեպի նացիոնալիզմը:

Այլ բան է, իհարկե, բանվորական դեմոկրատիան: Բոլոր ազգերի, «առնվազն բոլոր քաղաքակիրթ երկրների շանքերի միացումը առաջին պայմանն է պրոլետարիատի ազատագրության համար», — ասում են իրենց «Մանիֆեստի» մեջ մեր մեծ ուսուցիչները²²⁴, Այդքանը բավական է հասկանալու համար, որ բանվորական դեմոկրատիան ամենից առաջ միջազգային է՝ այդ բառի ամենաբնագարձակ մտքով:

Այդ՝ մենք հարցնում ենք. ո՞ր դեմոկրատիայի անունից է խոսում Դ. Անանունը: Եթե առաջին տեսակի դեմոկրատիայի անունից, մենք գուցե և չլիճեինք նրա հետ: Մենք կասեինք

գուցե, որ Դ. Անանունը բավական հետևողական է, որպես բուրժուական դեմոկրատ: Բայց նա, անշուշտ, հավակնություն ունի խոսելու բանվորական դեմոկրատիայի անունից: Այստեղ արդեն մենք նրան ասում ենք. սխալվում եք, բարեկամ, Ձեր ամբողջ մտածելակերպը ազգային հարցում և Ձեր առաջարկած «համադարմանը» այդ հարցը լուծելու համար՝ հակասում են բանվորական դեմոկրատիայի սկզբունքներին, նրա աշխարհայացքին, նրա գծած ճանապարհին:

Նախ և առաջ՝ մարքսիզմը չունի և չի կարող ունենալ ոչ մի «համադարման» ազգային հարցի համար: Մարքսիզմի համար դոյուլթյուն չունի, եթե կուզեք, մի ազգային հարց. նա ճանաչում է ազգային հարցեր: Այսինքն՝ ազգային հարցը մարքսիզմը լուծում է ամեն մի առանձին դեպքում իր ուրույն և կոնկրետ պատմական արտահայտությունների մեջ և ոչ «ընդհանրապես», անկախ ժամանակի և տեղի պայմաններից: Պարզինք մեր միտքը:

Իր երկու հողվածները «Նոր Հոսանքի» մեջ Դ. Ա-նը եզրափակում է հետևյալ խոսքերով. «Վերջացնենք: Ազգային հարցըն անկարելի է անդիտանալ: Նա միշտ պետք է զգացնել տա իրեն: Կապիտալիստական հատարակարգի մեջ նրա լուծումը սրիտի փնտրել ազգային-կուլտուրական ավտոնոմիայի մեջ»:

Կարճ և ազդու, — կարելի է ասել Դ. Ա-նի այս վճռական հայտարարության համար:

Առաջին մտքի հետ, — որ «ազգային հարցն անկարելի է անդիտանալ», ինչպես անկարելի է անդիտանալ, կավելացնենք մենք, կանանց հարցը, կրոնների կամ, ուրիշ խոսքով, խղճի ազատության հարցը և այլն, — այդ մտքի հետ մենք համաձայն ենք: Թեև այդ էլ որոշ փերապահումով: Դ. Ա-նը թվում է, թե պիտի գոհ լինի, որ այդ այդպես է, որ «ազգային հարցը միշտ պետք է զգացնել տա իրեն»: Իսկ մենք, ընդհակառակը, մենք գտնում ենք, որ ինչքան քիչ «զգացնել տա» իրեն ազգային հարցը, այնքան ավելի լավ: Բայց այս ի միջի այլոց:

Դառնանք երկրորդ կետին: «Կապիտալիստական հասարակարգի մեջ (ազգային հարցի) լուծումը պիտի փնտրել ազ-

գային-կուլտուրական ավտոնոմիայի մեջ»: Այստեղից մենք տեսնում ենք, որ Գ. Ա-նը ուզում է «լուծել» ազգային հարցը ո՛չ թե մի որևէ ազգի, օրինակ՝ հայերիս համար, ո՛չ նույնիսկ մի որևէ պետության, օրինակ՝ Ռուսաստանի համար, այլ «բնդհանրապես»: Նա մի ընդհանուր դեղատոմս է գրում ամբողջ կապիտալիստական աշխարհի համար:

Ով քիչ թե շատ ծանոթ է նացիոնալիզմի էություն և պատմության հետ, նա գիտե, որ նացիոնալիզմի բնորոշ առանձնահատկությունը կայանում է հենց նրանում, որ նա ցանկացել է միշտ ազգային հարցը լուծել ընդհանրապես, անկախ իր առանձին կոնկրետ արտահայտությունից: Նացիոնալիզմի հիմնական սկզբունքն այն է, թե ազգությունը մի անհատականություն է, որը հարկավոր է միշտ և ամեն կերպ, ինչ գնով էլ լինի, պահպանել և զարգացնել. որ ազգությունը հասարակական-քաղաքական կենսակցության քնակա՞ն ու հավիտենական ձևն է. որ ազգությունը միշտ իբրև ամբողջություն (կամ «ազգովին», — ինչպես ասում է Գ. Ա-նը) պետք է տնօրինե իր հասարակական կյանքը:

Մեկնելով այդ հայացքից, հետևողական նացիոնալիզմը հայտարարում էր. «ամեն ազգություն պետք է պետություն լինի»: Այդ նշանաբանը հնչում էր Եվրոպայի բոլոր բուրժուական հեղափոխությունների ժամանակ և այդ ունեի, իհարկե, իր պատճառները:

Հայտնի է, որ միջնադարյան ֆեոդալական Եվրոպայի համար պետության բնորոշ ձևը ցեղային պետությունն էր (племенное государство): Եվրոպան քաժանկամ էր բազմաթիվ մանր ցեղական միությունների, որոնցից յուրաքանչյուրի գլուխ էր անցած առանձին ցեղական ֆեոդալական իշխան: Բուրժուական Անգլիան, Ֆրանսիան, Իտալիան, Գերմանիան և այլն առաջացան յուրաքանչյուրը 5—10 և ավելի ցեղային պետություններից: Մանր ցեղական մարմինները իրենց անխուսափելի մաքսային պատնեշներով և փոխադարձ անվերջ կռիվներով ու երկպառակություններով՝ ձեռնըտու չէին բուրժուազիայի համար. նրան հարկավոր էր, ըստ կարելույն, ընդարձակ ներքին շուկա և, ըստ կարելույն, մեծ և ուժեղ պետություն՝ արտաքին շուկայում մրցելու համար:

Դրա համար բուրժուազիան միացնում էր հարևան՝ ընդհանուր ծագում ունեցող և, ամենից առաջ, միևնույն լեզվով խոսող ցեղերը և կազմում էր նրանցից ազգային պետություններ: Այս հանգամանքը դրեց իր վնիքը բուրժուական իդեոլոգիայի մտածողության վրա: Պատմական տեսակետը (իստորիզմը) ընդհանրապես օտար էր նրանց համար: Ինչպես մասնավոր սեփականությունը, — որովհետև նա ձեռնտու էր բուրժուազիային, և ժամանակին ունեի խոշոր առաջադիմական նշանակություն ամբողջ հասարակության համար, — հայտարարվեց այդ դասակարգի իդեոլոգիայի կողմից «բնական» և «հավիտենական» հաստատություն, նույնպես ազգային պետությունը բուրժուական իդեոլոգիան թվում էր բոլոր դարերի, բոլոր ժամանակների համար ցանկալի ու «բնական» պետական ձև: Այստեղից էր, որ ծնունդ առավ բուրժուական նացիոնալիզմը իր վերև հիշված ֆորմուլով՝ թե ամեն ազգություն պետք է պետություն լինի, կամ՝ ամեն պետություն պետք է ազգային լինի:

Բայց եթե ժամանակին այդ ֆորմուլը ունեի իր որոշ դրական պատմական նշանակությունը, հետագայում նա ցույց տվեց իր հակասական ու երբեմն ուսակցիոն բնավորությունը: Նախ և առաջ անկարելի եղավ բոլոր պետությունները սահմանափակել ըստ ազգությունների: Nationalstaat-ների կողքին ստեղծվեցին Nationalitäten Staat-ները, այսինքն ազգային պետությունների կողքին՝ մի քանի ազգերից բաղկացած պետություններ, ինչպես օրինակ՝ Ավստրիան, Շվեյցարիան: Բացի այդ՝ կապիտալիստական մրցության ու նրավաճումների համար հիմնված ազգային պետությունը, շնորհիվ հենց այդ մրցության և նվաճումների քաղաքականության, ժամանակի ընթացքում, բնականաբար, պետք է ամփոփեր իր մեջ և օտար ազգություններ, և պետք է դառնար այդպիսով իր կատարյալ հակառակը:

Սրբ հետզհետև վերև հիշված նվաճողական քաղաքականությունը, կապիտալիստական փոխանակության զարգացումը, միջազգային դաղթերը — ակներև դարձրին մաքուր ազգային սահմանագծումների անկարելիությունը, նացիոնա-

լիդը ստիպված էր զիջել: Նա շէր պահանջում այլևս, որ մի քանի ազգերից բաղկացած պետությունների մեջ յուրաքանչյուր ազգ անշատվի և առանձին պետություն դառնա: Բուրժուական կուսակցությունները գոհանում էին այժմ պահանջելով, որ ազգերը պետության ներսում սահմանափակվեն և կապվեն միմյանց հետ ֆեդերատիվ կապերով: «Դեպի Ֆեդերացիա», — այդ էր այժմ նացիոնալիստների դեկլը, նրանց նոր «ընդհանուր», «սկզբունքային» լուծումը ազգային հարցի: Մի աստիճան էլ զիջում է նացիոնալիզմը, երբ նույն տնտեսական էվոլյուցիայի շնորհիվ, ֆեդերատիստների կողքին երևան են գալիս ավտոնոմիստներ: Սրանք էլ առաջադրում են, իբրև ընդհանուր, վերացական սկզբունք, որ խառը պետությունների մեջ ամեն ազգություն ավտոնոմ լինի իր ազգային-քաղաքական կյանքում:

Այժմ մենք ականատես ենք նացիոնալիզմի մի նոր լիդը... վերից դեպի վար:

Տնտեսական զարգացումը այժմ միանգամայն ակնհերև է դարձրել ամեն տեսակ «սկզբունքային» սեպարատիզմի, ֆեդերատիզմի և ավտոնոմիզմի անհեթեթությունը: Ազգերը այնքան են խառնվել իրար, որ շկան այլևս ազգային տերիտորիաներ, որոնց սահմաններում կարելի լիներ հեշտությամբ հիմնել ազգային ֆեդերատիվ կամ ավտոնոմ մարմիններ: Իսկ տերիտորիան ներկայումս ինքնուրույն քաղաքական կյանքի անհրաժեշտ հիմքն է: Ի՞նչ անել ուրեմն: Թվում է, թե ազգային տերիտորիայից զրկվելուց հետո, այսպես ասած՝ «հողը» իր ոտքերի տակ կորցնելուց հետո, նացիոնալիզմը պետք է հոգին ավանդեր: Բայց... He тyт-то бьлo! նացիոնալիզմը այսօր ազդարարում է հպարտորեն. եթե անկարելի է, որ ամեն մի ազգ ինքնուրույն կերպով, «ազգովին» տնօրինե իր ամբողջ հասարակական-քաղաքական կյանքը, հարկավոր է փրկել գոնե այն, ինչ որ կարելի է: Եթե չկա այլևս ազգային տերիտորիա, կա ազգային լեզու, «ազգային կուլտուրա»: Եվ առաջ է գալիս մի նոր «ընդհանուր» և «սկզբունքային» լուծումն ազգային հարցի: Ամեն տեղ, — ասում է նոր նացիոնալիզմը, — ուր կողք-կողքի, միևնույն պետության սահմաններում ապրում են մի քանի ազգություններ, ամեն ազգու-

թյուն պետք է ավտոնոմ լինի ազգային-կուլտուրական գործերում:

Այս վերջին տեսակի նացիոնալիզմը ամենից անհեթեթ և վատառողջ նացիոնալիզմն է: Բայց այդ մասին հետո: Առայժմ մենք ուզում ենք ասել միայն այն, որ Գ. Ա-նը, ինչպես և նրա ավատարիացի ու հրեա ուսուցիչները, ընկնում են նացիոնալիզմի ճանկը հենց այն բուսիին, երբ նպատակ են դնում «ընդհանրապես» լուծել ազգային հարցը, երբ նրանք փրնտում են մի «համադարման» բոլոր ազգերի, բոլոր դեպքերի համար:

Մարքսիստի համար բոլոր վերև հիշված միջոցները՝ ազգային հարցը լուծելու, կարելի է ասել, հավասար շափով և՛ ընդունելի են, և՛ անընդունելի, նայած—ինչպես ասացինք վերևը—ժամանակի և տեղի պայմաններին: Լինում են դեպքեր, երբ մենք կողմնակից ենք մի որևէ ազգության կատարյալ անջատման: Կամ կողմնակից ենք ֆեդերացիայի, ավտոնոմիայի: Կարող է պատահել, գուցե, իրերի և դեպքերի այնպիսի դասավորություն, որ մենք ստիպված լինենք հաշտվելու նույնիսկ ազգային-կուլտուրական ավտոնոմիայի պահանջի հետ՝ մի որևէ ազգության վերաբերմամբ: Բայց մի ընդհանուր և անկախ սկզբունք ազգային հարցը լուծելու համար, ինչպես, օրինակ, այն, թե ամեն ազգություն պետք է պետություն լինի, կամ թե՛ ամեն ազգություն «ազգովին» պետք է վճռե իր ազգային գործերը, — այդ տեսակ սկզբունք մեզ համար գոյություն չունի:

Մենք ունենք միայն մի հատ ընդհանուր և պարտադիր սկզբունք, մի հիմնական կշռաչափ. դա մարդկության տնտեսական զարգացման և առաջադիմության շահերն են, որոնց հետ ներկայումս ներքին, անբաժանելի կապով կապված են բանվոր դասակարգի միջազգային ազատագրական շարժման շահերը: Այդ է գերագույն սկզբունքը, մեր կրիտերիումը: Այդ սկզբունքի տեսակետից 60-ական թվականներին ցանկալի էր Լեհաստանի անջատումը Ռուսաստանից, և Կ. Մարքսը՝ գլուխ անցած «Բանվորների միջազգային ընկերության» ողջունում էր անկախ Լեհաստանի մարտիկներին: 1905 թվականին, շնորհիվ փոխված տնտեսական և քաղաքական

հարաբերությունների*, բանվորների ազատագրական դատի համար ավելի ձեռնտու էր Լեհաստանի սերտ կապը Ռուսաստանի հետ, և մարքսիստները ու ամենից առաջ իրենք լեհ մարքսիստները՝ դեմ էին Լեհաստանի անջատման, նույնը մեր հիմնական սկզբունքի տեսակետից ցանկալի է, օրինակ, ներկայումս Բալկանյան ազգերի ֆեդերացիան, և մենք ասում ենք կեցցե՛ր այդ ֆեդերացիան²²⁵, Բայց միացյալ Ռուսաստանի բաժանումը մի քանի ֆեդերատիվ մարմինների մենք զրոնում ենք վնասակար, և մենք վճռականապես հակառակ ենք այդ դեպքում ֆեդերացիային²²⁶:

Իհարկե, միջազգային բանվորական շարժման շահերի տեսակետից, եթե ընդհանուր առմամբ դատելու լինենք, ավելի ցանկալի է և անհրաժեշտ ազգերի ըստ կարելույն ավելի սերտ մերձեցումը և միությունը: Եվ մենք տեսնում ենք, որ տնտեսական զարգացման տարեբային պրոցեսը բնական անհրաժեշտություն միջին ու ավելի մոտեցնում է իրար առանձին ազգերը: Այդ պատճառով անջատման պահանջը մենք կարող ենք պաշտպանել միայն բացառիկ դեպքերում: Ավելի հաճախ մենք կողմնակից ենք ազգերի մերձեցման և միության: Եվ այդ երբեմն նույնիսկ այն դեպքերում, երբ մերձեցումը գուցե սպառնում է մի որևէ ազգության՝ ձուլվելու մյուս ազգությունների հետ:

Մենք վախենում ենք, որ Դ. Ա.-նը վերջին խոսքերը կարդալիս իր հրեա բարեկամների նման սարսափով վեր թռչի տեղից և աղաղակի. «ուրեմն դուք ասիմիլյատորներ եք...»: Այո՛, բարեկամս, երևակայեցե՛ք, մենք ոչինչ չունենք նույ-

* Այդ փոխված հարաբերությունները կայանում են ամենից առաջ նրանում, որ այժմ գոյություն չունի արդեն ինքը լեհական «չլախտան», այն ժամանակվա հեղափոխական դասակարգը: Նրա տեղը բռնել է բուրժուազիան, որը բնավ տրամադիր չէ մտածելու անջատման մասին, որովհետև համայն Ռուսաստանը շատ ձեռնտու շուկա է նրա ապրանքների համար: Փոխվել է նաև այն, որ նախկին հեղափոխական կենտրոն Վարշավան զիջել է իր տեղը Պետերբուրգին: 60 թվականներին Լեհաստանի անջատումը կնշանակեր ուժեղ հարված հասցնել ասիական դեպոտիզմին ու պատվար կանգնել նրա դեմ հանձին մի նոր կուլտուրական պետության: 1905 թվին դա կնշանակեր չլատել համառուական դեմոկրատիայի ուժերը և վնասել ազատության գործին ընդհանրապես:

նիսկ ասիմիլյացիայի դեմ, եթե այդ վիճակված է այն կամ այն փոքրիկ ազգություն, և եթե այդ կատարվում է, իհարկե, ոչ թե բռնությամբ, այլ ազատ, բնական զարգացման ճանապարհով:

Երևի շատ տարբեր են մեր մտածողությունները, այնպես չէ՞, պ. Անանուն: Ի՞նչ արած: Նացիոնալիզմի և ինտերնացիոնալիզմի միջև սարեր ու ձորեր կան: Մտքի այն ստորոտներից, որտեղ դուք կանգնած եք, մինչև մարքսիզմի բարձունքները՝ как до звезды небесной далеко!: